

techniques (multimedia, etc.) indicate the motivation level change which enables positive dynamic development of educational process.

Key words: innovative techniques, English communication, students of the Technical Universities.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 378.147.111

Т. Є. Фіногєєва, О. Г. Петров

ДЕФІНІЦІЯ „САМОСТІЙНА РОБОТА” В НАУКОВОМУ АПАРАТІ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Підписання Україною Болонської декларації передбачає розроблення та виконання програми підготовки фахівців відповідно до єдиних європейських вимог. З метою інтеграції вищої освіти України до європейського освітнього простору перед сучасними навчальними закладами постало важливе питання: поєднати існуючий досвід та традиції навчання з новітніми технологіями викладання, які спрямовані на надання студентам значною мірою самостійності в опрацюванні навчальних дисциплін.

У зв'язку з цим відбулися позитивні зміни щодо збільшення обсягу та підвищення ролі самостійної роботи студентів, особливість яких полягає в зміні принципів одержання знань. Переглянуто співвідношення між аудиторними й позааудиторними заняттями шляхом збільшення годин на самостійну роботу, яка стала невід'ємною складовою навчально-виховного процесу і є водночас формою, метою й засобом навчання.

Аналіз наукової літератури свідчить про різні підходи до дослідження проблеми самостійної роботи студентів: сутність самостійної роботи студентів, її значення висвітлювали С. Архангельський, В. Буринський, В. Буряк, В. Вергасов, М. Гарунов, В. Граф, Л. Деркач, В. Євдокимов, В. Забранський, В. Загвязинський, І. Ільясов, Т. Картель, В. Ляудіс, О. Молибог, Р. Нізамов, М. Солдатенко та інші; види робіт і методику їх організації розглядали А. Алексюк, Ю. Атаманчук, В. Бебих, І. Бендера, В. Качурівський, В. Козаков, О. Королюк, С. Кустовський, Т. Лобода, Н. Ликова, О. Малихін, В. Сластьонін, В. Ужик, А. Цюприк, І. Шайдур, І. Шимко, Н. Шишкіна та інші; ефективність самостійної роботи студентів порівняно з аудиторними заняттями досліджували Н. Бойко, В. Буряк, Н. Ванжа, О. Василенко, В. Козаков, О. Малихін, Л. Онучак, Т. Пащенко, Г. Романова, М. Солдатенко, О. Чиж, Г. Юшко та інші.

Метою дослідження є аналіз дефініції „самостійна робота” та виокремлення цього ключового поняття в дидактиці вищої школи.

Розглянемо різні підходи до дефініції поняття „самостійна робота”. Дослідники, що вивчали особливості навчання самостійної роботи в середній та вищій школі (А. Алексюк, В. Буряк, Л. Вяткін, В. Дайри, В. Єсіпов, В. Козаков, П. Підкасистий, В. Сластьонін, В. Стрезікозін, Н. Шишкіна), це поняття розглядають і як форму організації, і як метод, і як засіб навчання, і як вид навчальної діяльності.

Різні трактування поняття залежать, перш за все, від того, який зміст вкладено в слово „самостійний”. Ми виявили три значення цього поняття для умов середньої школи: 1) учень повинен виконувати роботу сам, без безпосередньої участі педагога; 2) від учня потрібні самостійні розумові операції, самостійне орієнтування в навчальному матеріалі; 3) виконання роботи строго не регламентоване, учневі надається свобода вибору змісту й способів виконання завдання. У вітчизняній педагогіці найчастіше поняття самостійної роботи вживали в першому значенні. У цьому ж значенні це поняття використовували Б. Єсіпов, М. Кашин, В. Стрезікозін.

Автори, які надають перевагу другому значенню поняття „самостійний” (Р. Олійник, Б. Степанішин), вважають важливим, щоб учні самостійно думали й розв’язували проблеми, причому неважливо, здійснюється навчальна діяльність у фронтальній або в індивідуальній формі.

У третьому значенні – самостійність як невелика частка регламентації або її відсутність – це поняття використовувалося Р. Лембергом, який виокремлює два види діяльності учнів: виконавську й самостійну. Діяльність першого виду здійснюється на вимогу викладача і є необхідною для формування міцних знань, умінь і навичок. Самостійною ж є така діяльність, яку учні здійснюють за внутрішніми переконаннями, самостійно визначають цілі й засоби діяльності [9].

Спроби визначення поняття „самостійна робота” для умов середньої школи знаходимо також у дослідженнях Л. Вяткіна, Т. Ільїної, Р. Срода, Й. Кяйса.

Слід зазначити, що в процесі аналізу різних дефініцій поняття „самостійна робота” ми виходили з необхідності визначення його так, щоб на перший план висувалася важливіша ознака, що відрізняє його від інших близьких за значенням понять. На наш погляд, такою ознакою є самостійність роботи в організаційному сенсі, тобто вона проводиться без безпосередньої участі в ній педагога. Самостійна робота саме в цьому значенні протиставляється так званій традиційній роботі.

Як дидактичне явище, самостійна робота становить, з одного боку, навчальне завдання, тобто те, що повинен виконати учень, об’єкт його діяльності, з іншого – форму вияву відповідної діяльності: пам’яті, мислення, творчої уяви при виконанні учнем навчального завдання, яке на завершальному етапі зумовлює його або отримання абсолютно нового, заздалегідь невідомого йому знання, або до поглиблення й розширення сфери дії вже отриманих знань.

Аналіз робіт, присвячених проблемі навчання самостійної роботи в середніх навчальних закладах, дозволяє виокремити такі основні положення щодо цього педагогічного явища, які не втрачають свого значення й відносно вищої школи, а саме:

1) самостійну роботу більшість дослідників визначають як вид пізнавальної діяльності учнів на уроці та вдома; її виконання здійснюється за завданням учителя, але без його безпосередньої участі;

2) самостійна робота сприяє формуванню таких важливих рис особистості, як самостійність, пізнавальна активність, творче ставлення до праці тощо;

3) під час самостійної роботи мета кожного завдання повинна бути усвідомленою, тобто для його виконання учні спираються на свої знання, уміння, досвід у вивченні певної дисципліни, а також уміння користуватися засобами навчання;

4) самостійна робота вимагає наявності в учнів деяких загальнонавчальних умінь, які сприяють її „раціональній організації: уміння планувати цю роботу, чітко формувати систему завдань, виокремлювати поміж них головні, уміло обирати способи найбільш швидкого економного розв'язання поставлених завдань, умілий оперативний контроль за виконанням завдання, уміння швидко вносити корективи до самостійної роботи, аналізувати загальні підсумки роботи, порівнювати ці результати з накресленими на її початку, виявляти причини відхилень і окреслювати шляхи їх усунення в подальшій роботі” [1, с. 175 – 176].

Дослідники, які займаються проблемою самостійної роботи у вищій школі (С. Архангельський, В. Буряк, М. Гарунов, В. Граф, Е. Голант, Л. Деркач, Б. Юганзен, С. Зинов'єв, О. Молибог, Р. Нізамов, П. Підкасистий, Н. Сагіна, М. Скаткін, І. Шайдур, О. Чиж та інші), також наводять різні дефініції терміна „самостійна робота”. Так, поняття „самостійна робота” трактується як самостійний пошук необхідної інформації, набуття знань, використання цих знань для розв'язання навчальних, наукових і професійних завдань (С. Архангельський); як діяльність, що складається з багатьох елементів: творчого сприйняття й осмислення навчального матеріалу в ході лекції, підготовки до занять, іспитів, заліків, виконання курсових і дипломних робіт (О. Молибог); як різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів на заняттях або в позааудиторний час без безпосереднього керівництва, але під наглядом викладача (Р. Нізамов, Н. Сагіна); як різноманітні типи навчальних завдань, які виконуються під керівництвом викладача (П. Підкасистий, М. Гарунов, М. Скаткін); як система організації роботи, за якої управління навчальною діяльністю студентів відбувається за відсутності викладача і без його безпосередньої допомоги (В. Граф, І. Ільясов, В. Ляудіс, Н. Сагіна, О. Чиж); як робота студентів, яка проводиться за спеціальним індивідуальним навчальним планом, складеним на основі врахування

індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів (С. Архангельський, Л. Деркач, І. Шайдур, Н. Сагіна та ін.).

Наведемо інші приклади визначення поняття „самостійна робота”, в основі яких лежать різні ознаки. Самостійною роботою прийнято вважати: 1) засіб організації та виконання студентами визначеної пізнавальної діяльності (П. Підкасистий); 2) вид діяльності, яка виконується без безпосередньої участі викладача (В. Буряк); 3) основну форму організації навчальної діяльності студентів (О. Малихін); 4) різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності студентів, які здійснюються ними на навчальних заняттях або в позаурочний час за завданнями викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі (М. Фіцула); 5) сукупність різноманітних навчальних приймів і дій, за допомогою яких студенти самостійно закріплюють і поглиблюють раніше набуті теоретичні знання, практичні навички й уміння, а також оволодівають новими (В. Ягупов); 6) форму навчання, за якої студент засвоює необхідні знання, оволодіває вміннями і навичками, навчається планомірно, систематично працювати, мислити, формує свій стиль розумової діяльності (Ю.Палеха).

Б. Юганзен пропонує розглядати організацію самостійної роботи у вищій школі як систему заходів щодо виховання активності та самостійності як рис особистості, формування вмінь і навичок раціонально отримувати корисну інформацію [6]. Самостійна робота розуміється також рядом авторів як система організації педагогічних умов, що забезпечують управління навчальною діяльністю, яка відбувається за відсутності викладача [3].

Із наведених вище визначень і тлумачень очевидним є те, що самостійна робота розглядається, з одного боку, як вид діяльності, що стимулює активність, самостійність, пізнавальний інтерес, і як основа самоосвіти, поштовх до подальшого підвищення кваліфікації, а з іншого – як система заходів або педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів.

У дидактиці вищої школи самостійну роботу студентів розглядають як основний шлях забезпечення творчої активності студентів у процесі навчання. Вона розвиває в студентів ініціативу, завзятість у досягненні мети, формує вміння самостійно аналізувати факти та явища, формує здатність до самостійного мислення, яке й призводить до творчого розвитку. Самостійна робота є головним засобом перетворення отриманих знань на уміння й навички.

Слід зазначити, що аналіз науково-педагогічної літератури, у якій розглядаються різні аспекти дослідження самостійної роботи у дидактиці вишу, показав, що найчастіше поняття „самостійна робота” трактують тільки з урахуванням її зовнішніх ознак. Так, автори навчального посібника „Основи педагогіки та психології вищої школи” наголошують тільки на таких важливих ознаках самостійної роботи, як розумова самостійність студентів (що має два рівні – відтворювальний та творчий) і

керівну роль викладача [12, с. 10]. С. Зинов'єв зазначає, що самостійна робота у ВНЗ здійснюється індивідуально, її результати залежать від індивідуально-психологічних особливостей студентів, і підкреслює керівну роль викладача в цьому процесі [5]. В. Черниченко розглядає самостійну роботу в вузі як форму навчання студентів, „яку організовує, спрямовує і оцінює викладач”. Він також зазначає: „У процесі самостійної роботи студент сам організовує свою пізнавальну діяльність. Активність її перебігу повністю залежить від його особистих особливостей, від сформованості професійної спрямованості та рівня розвитку пізнавального інтересу” [15, с. 126]. В. Загвязінський визначає самостійну роботу як систему взаємодії студента і викладача в аудиторній та позааудиторній роботі [4].

С. Назарова розглядає самостійну роботу студентів як активну індивідуальну роботу з навчальною й науковою літературою переважно в позааудиторний час. Мета такої роботи – сформувати стійкі навички роботи з літературою, уміння раціонально організовувати свою розумову діяльність. Разом з тим, керівництво й контроль за виконанням такої роботи відбувається на аудиторних заняттях [11, с. 81].

М. Фіцула визначає самостійну навчально-пізнавальну роботу студентів як „різноманітні види індивідуальної й колективної діяльності студентів, які здійснюються ними під час навчальних занять або в позааудиторний час за завданням викладача, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі” [14, с. 148].

Подібної думки дотримується В. Кудіна, яка вважає, що „самостійна робота студентів – це спланована робота студентів, що виконується за завданнями та під методичним керівництвом викладача, але без його безпосереднього керівництва” [7, с. 60].

І. Шимко під самостійною роботою також розуміє різні види індивідуальної й колективної діяльності студентів, яка здійснюється ними на аудиторних й позааудиторних заняттях чи вдома за завданням, але без безпосередньої участі викладача [16].

А. Кузьмінський наводить подібне визначення: „самостійна робота студента – це навчальна діяльність студента, яка планується, виконується за завданням, під методичним керівництвом і контролем викладача, але без його прямої участі” [8, с. 308].

М. Віленський вважає, що самостійна робота студентів є складовою частиною навчальної роботи й має на меті закріплення й поглиблення отриманих знань та навичок, пошук і отримання нових знань (у тому числі з використанням автоматизованих навчальних систем), а також виконання навчальних завдань, підготовку до майбутніх занять, заліків та іспитів [2].

П. Сікорський наводить таке визначення: „самостійна робота студента – це невід'ємна частина процесу підготовки фахівця, який передбачає особисте виконання ним навчально-пізнавальних завдань відповідно до навчальних планів і програм під опосередкованим керівництвом викладачів” [13, с. 47].

Із наведених вище визначень висловлюємо міркування про те, що самостійна робота студентів розглядається, з одного боку, як різновид діяльності, що стимулює активність, самостійність, пізнавальний інтерес, водночас як основа самоосвіти, поштовх до подальшого підвищення кваліфікації, а з іншого – як система заходів чи педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів.

На наш погляд, найбільш доречним є таке визначення: „самостійна робота студентів як дидактична форма навчання є системою організації педагогічних умов, що забезпечують управління навчальною діяльністю студентів, відбувається за відсутності викладача й без його безпосередньої участі і допомоги” [10, с. 38].

На ґрунті зазначеного вище ми пропонуємо в умовах вищої школи користуватися таким поняттям: самостійна робота студентів – це такий спосіб навчальної роботи, де: 1) студентам пропонуються професійно-орієнтовані пізнавальні завдання для самостійної роботи й керівництво для їх виконання; 2) робота здійснюється без безпосередньої участі педагога, але під його керівництвом; 3) виконання роботи вимагає від студента розумової напруги.

Список використаної літератури

- 1. Архангельський С. И.** Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы : учеб.-метод. пособ. / Сергей Иванович Архангельский. – М. : Высш. шк., 1980. – 368 с.
- 2. Виленский В. Я.** Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе : учеб. пособ. / В. Я. Виленский, П. И. Образцов, А. И. Уман. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 275 с.
- 3. Граф В.** Основы организации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов : учеб.-метод. пособ. / В. Граф, И. И. Ильясов, В. Я. Ляудис. – М. : МГУ, 1981. – 79 с.
- 4. Загвязинский В. И.** Теория обучения: Современная интерпретация : учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Владимир Ильич Загвязинский. – М. : Академия, 2001. – 192 с.
- 5. Зиновьев С. И.** Учебный процесс в советской высшей школе / Сергей Иванович Зиновьев. – М. : Высшая школа, 1975. – 316 с.
- 6. Иоганзен Б. Г.** Педагогическая деятельность и научная организация труда / Б. Г. Иоганзен. – Томск : Томск. ун-т, 1973. – 61 с.
- 7. Кудіна В. В.** Педагогіка вищої школи / В. В. Кудіна, М. І. Соловей, Є. С. Спіцин. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : Ленвіт, 2007. – 194 с.
- 8. Кузьмінський А. І.** Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
- 9. Лемберг Р. Г.** О самостоятельной работе учащихся / Р. Г. Лемберг // Сов. педагогика. – 1962. – № 2. – С. 54.
- 10. Малихін О. В.** Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : теоретико-методологічний аспект [монографія] / Олександр Володимирович Малихін. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307 с.
- 11. Назарова С. Н.** Взаимосвязь самостоятельной работы и семинарских занятий / С. Н. Назарова // Самостоятельная работа студентов

как приоритетная форма учебного процесса : межвед. науч. сб. – Киев, 1992. – Вып. 92. – С. 81 – 85. **12. Основы** педагогики и психологии высшей школы : учеб. пособ. для слушателей курсов и фак. повышения квалификации преподавателей вузов / Аванесов В. С., Вербицкий А. А., Ительсон Л. Б. и др.] ; под ред. А. В. Петровского. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 302 с. **13. Сікорський П.** Психолого-педагогічні проблеми підвищення ефективності самостійної роботи студентів / П. Сікорський, О. Горіна // Вісник львів. ун-ту : серія педагогічна. – 2008. – Вип. 23. – С. 46 – 54. **14. Фіцула М. М.** Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с. **15. Черниченко В. И.** Педагогика высшей школы: курс лекций по разделу „Дидактика” / В. И. Черниченко. – М. : МГУКИ, 2002. – 126 с. **16. Шимко І. М.** Дидактичні умови організації самостійної навчальної роботи студентів ВНЗ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / І. М. Шимко. – К., 2002. – 20 с.

Фіногєєва Т. Є., Петров О. Г. Дефініція „самостійна робота” в науковому апараті дидактики вищої школи

У статті здійснено теоретичний аналіз дефініції „самостійна робота”, досліджено спектр її термінологічних тлумачень. Запропоновано власне визначення поняття „самостійна робота студентів” в умовах вищої школи.

Ключові слова: самостійна робота, самостійність, самостійна діяльність.

Финогеева Т. Е., Петров А. Г. Дефиниция „самостоятельная работа” в научном аппарате дидактики высшей школы

В статье осуществлен теоретический анализ дефиниции „самостоятельная работа”, исследовано спектр ее терминологических толкований. Предложено собственное определение дефиниции „самостоятельная работа студентов” в условиях высшей школы.

Ключевые слова: самостоятельная работа, самостоятельность, самостоятельная деятельность.

Finohyeyeva T. Ye, Petrov O. G. The Definition of „Independent Work” in the Scientific Aparatus Didactics of Higher Education

The article presents the theoretical analysis of the definition of „independent work” to investigate the spectrum of its terminological meanings. Suggest my own definition of definition of „independent work of students” in high school.

Key words: independent work, self-reliance, self-employment.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.